

Комедія в 5 діях

ДІЄВІ ЛЮДЕ

Мартин Боруля — багатий шляхтич, чиншовик.

Палажка — його жінка.

Марися — їх дочка.

Степан — син їх, канцелярист земського суду.

Гервасій Гуляницький—багатий шляхтич,

чиншовик.

Микола — його син, парубок.

Націєвський — регістратор з ратуші.

Трандалєв — повірений.

Протасій Пеньонжка, Матвій Дульський чиншовики.

Омелько, Трохим наймити Борулі.

Гості.

ДІЯ ПЕРША

Кімната в хаті Мартина Борулі. Двері прямо і другі з правого боку. Грубка з лежанкою. Дерев'яні стільці, канапка і стіл, покритий білою скатеркою.

ЯВА І

За столом сидять Трандалєв, а з бокових дверей виходить Боруля з бумагою в руках.

Боруля. Нате, читайте! (Дає бумагу). Читайте відціля.

Трандалєв (чита). По выслушании всех вышеизложенных обстоятельств и на основании представленных документов Дворянское депутатское собрание определяет: Мартына, Геннадиева сына, внука Матвея Карлова, правнука Гervasия Протасьева, Борулю з сыном Степаном, согласно 61 ст[атьи] IX тома Свода законов о состояниях, издания 1857 года сопричислить к дворянскому его роду, признанно йому в дворянском достоинстве, по определению сего собрания, состоявшемуся 14 декабря 1801 года, со внесением во 2-ю часть дворянской родословной книги и дело сие с копиями, как настоящего определения, так равно и определения от 14-го декабря 1801 года представить на утверждение в Правительствующий Сенат, по Департаменту Герольдии.

Мартин. О!.. Виходить, я — не бидло і .син мій — не теля!.. І щоб після цього Мартин Боруля, уродзоний шляхтич, записаний во 2-ю часть дворянської родословної книги, подарував якому-небудь приймаку Красовському свою обіду? Та скоріще у мене на лисині виросте таке волосся, як у їжака, ніж я йому подарую.

Трандалєв. Так, виходить, візьмемо на апеляцію?

Мартин (б'є кулаком по столу). На апеляцію! Безпремінно на апеляцію! Що то за суд такий, що признав обіду обоюдною?.. Я вас

питаю: яка тут обоюдна обіда? Він каже на мене — бидло, а я мовчи? Він кричить на сина, на чиновника земського суда — теля, а я мовчи? Мовчи, коли дворянина так лають? То що ж би я був тоді за дворянин? Ну, і я сказав йому: свиня, безштанько, приймак!.. Але яка ж це обоюдна обіда?

Трандалев. Стривайте, не гарячіться! Будем апелювать.

Мартин. Апелювать!

Трандалев. А за вивод подамо встречний иск.

Мартин. А коли треба, то й поперечний! Трандалев. Поперечних не полагается. Ви заспокойтесь, уголовна палата одмінить рішення — ми виграємо діло. Когда я був ще фотографом, то для практики вів діло Горбенка з Щербиною, таке саме діло, як ваше, тільки там не словесная була між ними обіда, а кулачная. Щербина, знаєте, схопив Горбенка за чуба і так ним мотнув кругом себе, що і сам не вдержався на ногах — упав! А магістрат признав, що драка була обоюдная. В рішенні сказано було: "Хотя Щербина, взяв Горбенка за волоса, обвел его вокруг себя, причем в руках остался значительный пучок волос, имеющийся при деле как вещественное доказательство; но, принимая во внимание, что при этом действии, тяжестью тела Горбенка и сам Щербина был повергнут на землю, то признать обіду обоюдною"!.. Це було перше моє діло, я апелював, і уголовна палата одмшила... І по вашому ділу одмінить — не журіться... Ітак, виходить, по ділу об обіді апеляція?

Мартин. Апеляція! Та таку апеляцію напишіть, щоб у Красовського у носі закрутило, щоб йому свербіло!.. Я грошей не пожалію, аби мені Красовського у острог посадить.

Трандалев. О, не я буду, — ми йому докажемо! Всі ходи знаю, вже мені прошеній не вернуть за нехворменное написаніє, ні! Як напишу, то прямо точная копія з форми — усе по пунктах.

Мартин. І скажіть, що буде коштувати?

Трандалєв. Стрічний іск... і апеляція... (Набік.) Як би не продешевить! (До Мартина.) Щоб і для вас не було обідно... з бумагою... Сто рублів, а непредвiденнє расходи на ваш кошт.

Мартин. Дам сто двадцять! Тільки ж і накрутіть йому;

щоб нюхав, чхав, щоб... Усі закони виставте!

Входе Омелько.

Омелько. .Коні їх готові, фурман послав мене сказати, що той...

Мартин. Скажи там, щоб дали на дорогу дві мірки вівса, — ну, чого очі вивалив?

Омелько (іде). Ніколи він тобі не дасть договорити. (Пішов.)

Трандалєв. Я б вам і не казав... знаю, що від вас будлі-коли получиш... та... здержався...

Мартин. Гроші? За цим діло не стане — я зараз! (Пішов у бокові двері.)

ЯВА II

Трандалєв (сам). Добре діло це повіренництво, ей-богу! Другого такого прибільного не знайдеш. А поки-то я на цей шлях вибрався, то чим не був? Був і писарем в пітейній конторі, був обер-об'їждчиком, був прикащиком по економіях, держав биржу в городі, служив у маклера, — скрізь важко! І роботи до біса, і користі мало, а тільки схибив дерощот, і бігай, шукай місця... Зробився я сам хазяїном: купив машину, одкрив

фотографію... Хліб не важкий, і на первих порах копійчина гарна стала перепадать; коли ж і тут біда: усі патрети виходили без очей! Приняв я у компанію лабаранта Плащинського, і як ми не билися — не виходять очі. Усе як слід, а очей нема... Плащинський і очі добре од руки навчився робить, а діло не пішло. Скасував я свою фотографію і взявся за повіренничество — пішло як по маслу. От і тепер: діло Борулі веду протій Красовського, а діло Красовського протів Борулі. їзду на своїх конях по просителях, — і коней годують, і мене годують, і фурмана годують, і платять!.. Наберу діл доволі, приїду в город, піду до столоначальника, до того-таки самого, що й діла послі буде рішати, і він мені напише, що треба, а я тільки підпишу, якщо маю довіренность, а ні, то однесу підписати просителю. Апеляцію треба — так саме: той же, що рішав діло, і апеляцію напише, а коли діло замисловате — вдаришся до секретаря. Мало чим дорожче заплатиш. Нарешті: чи виграв, чи програв, а грошики дай! Живи — не тужи! Все одно що лікар: чи вилічив, чи залічив — плати!

Входе Мартин.

Мартин (дає гроші). Я вже на вас покладаю всі свої надії.

Трандалев. Не турбуйтеся — докажемо! Ну, прощайте.

Чоломкаються і цілуються.

Якщо буде нове діло, то дайте звістку, я приїду; а може, и сам заверну. (Пішов.)

ЯВА III

Мартин, а потім Степан.

Мартин. Діловий чоловік! Нема розумнішої служби, як гражданська! Здається, якби мене опреділив був покійний папінька на гражданську, то вийшов би первий чиновник! Коли ж покійний і не думав про це — все

дбав про хазяйство. Пасіка, чумачка голову йому заморочили, а тепер другий світ настав: треба чина, дворянства; а поки-то вилізеш в люде, станеш на дворянську ногу, то багато клопоту! От сина определив у земський суд, та ще мало знає, не натерся, а, бог дасть, натреться, тоді повіреного не треба — самі всі іски поведем! Коли б ще дочку пристроїть за благородного чоловіка. Щось Степан мені казав про одного чиновника... Треба з ним побалакати.

Входе Степан.

Степан. Я вже зібрався, папінька, в дорогу.

Мартин. От зараз коні запряжуть, та й з богом! (У двері.) Омелько! Запрягай коней, та натачанку підмазати не забудь! Я хотів з тобою ще побалакати про того... як його? От що був у нас з тобою на масниці...5 А, дай бог пам'ять... чиновник. На гитарі добре грає.

Степан. Націєвський.

Мартин. Еге-ге! Націєвський! Ти, здається, казав, що йому Марися уподобалась?

Степан. Він питав мене, чи багато за нею приданого дасте, то, певно, уподобалась.

Мартин. А він же сам має який чин чи так ще — канцелярист?

Степан. Ні, він уже губернський секретар6.

Мартин. О, чин має немалий!

Степан. Давно веде існую.

Мартин. Ісходящу? А що то за штука та ісходяща?

Степан. Така книга. Через його руки всі бумаги ісходять: він їх і в розносні записує і печата пакети. Без нього ні одна бумага не вийде з ратуші.

Мартин. Виходить, важна птиця.

Степан. Скоро і вступающі йому поручать.

Мартин. Вступающі?!

Степан. Тоді вже всі бумаги і в ратушу, і з ратуші будуть іти через його руки.

Мартин. Яка ж це должность?

Степан. Регістратор.

Мартин. Губерський секретар, ще й регістратор7!.. Якраз для нашої Марисі жених, а за придане нехай не турбується. Скажи, щоб приїздив. Коли хоче, то нехай на наших же конях і приїде, я його і звідціля одвезу в город на своїх. Побалакай з ним... так, знаєш, політичне, і, коли тепер не приїде, то напиши мені, що скаже.

Входе Марися.

Марися. Тату, Степане, ідіть: мати кличуть!

Мартин. Марисю, скільки раз я вже тобі приказував, не кажи так по-мужичи: мамо, тато. А ти все по-свойому... Ти цими словами, мов батогом, по уху мене хльоскаєш.

Марися. Ну, а як же? Я забуваю.

Мартин. Он як Степан каже: папінька, мамінька...

Степан. Або: папаша, мамаша.

Мартин. Чілі: папаша,, мамаша... треба так казати, як дворянські діти кажуть.

Марися. Я так і не вимовлю.

Мартин. Привчайся: ти на такій лінії. (До Степана.) Ходім! (Обніма його за стан.) Канцелярист!

Пішли.

ЯВА IV

Марися, а потім Микола.

Марися (одна). І що це з батьком сталося, все пере-начують! Папінька... Мамінька... Аж чудно! Папаша... Мамаша... ще чудніше! Ха-ха-ха! Не можу я так балакати. Входить Микола.

А ти чого притися?

Микола. Хіба не можна?

Марися. Та нема часу й побалакати з тобою: Степана виряджаємо в город. А я люблю з тобою сидіти і розмовляти так, щоб нам ніхто не заважав і ніхто нас не бачив.

Микола. А мені вже обридло ждати і ховаться од людей. Сьогодні скажу своєму батькові, щоб побалакав з твоїм, а після провід і поженимся. Чи так, Марисю?

Марися. Авжеж так, чого ще ждати?

Микола. Поклич мені Степана, я хотів з ним побалакати.

Марися. Зараз.

Микола. А йому сказати?

Марися. З якої речі?

Микола. А щоб на весілля приїхав.

Марися. Поспіємо ще. (Іде.)

Микола (оглядається). Марисю!

Марися.. Чого?

Микола (підходе). Не будеш сердиться, я тебе поцілую?

Марися. Ну, мерщій!

Микола цілує її раз, хоче ще, Марися одводить його.

Годі! (На відході.) А то ти до весілля націлуєшся, а послі обридну.
(Пішла.)

ЯВАУ

Микола, а потім Степан.

Микола (один). І ніколи більше разу не хоче, тільки оскому наб'є!.. Стривай же, я женюсь. Завтра батько побалакають з дядьком Мартином, а через два тижні Марися буде моя жінка! Жінка моя!.. Тільки подумать — та й гарно, а як оженюсь? О Мариночко моя кохана, ти, моє сонечко, і світиш мені, і грієш мене.

Входе Степан. Здрастуй, Степане!

Чоломкаються.

Сьогодні вже й їдеш? Т до нас не зайшов. Може, гордуєш?

Степан. Та знаєш, не через те, щоб там що... а від того, що... той... якось часу не було — короткий отпуск. Непремений засідатель одпустив мене на малий срок з родителями повідаться... А тут бумаги про дворянство... то все з папінькою читали... А ти ж як поживаєш?

Микола. Нам що? Вдень наробишся, а ввечері, разом з соловейком, щебечемо по садках!.. От у вас, мабуть, скучно там у городі?

Степан. Чого нам скучать? У нас є біліярд, бульвар чудесний, панночок скільки хочеш: у неділю бульвар ними цвіте, мов маком всіяний... А то збереться компанія, та поїдемо на Сугаклей, варимо кашу, ловимо рибу, печерує-мо раки ілі запиваємо трехпробною і співаємо крам-бамбулі!

Микола. Що ж то: трехпробная і крамбамбулі? Степан. Ха-ха-ха! Трехпробная—водка, а крамбамбулі — романс! І скучать немає часу: у нас щодня бумаг приносять з пошти по мішку...

Микол а. Що ж ви з ними робите? Степан. Записуємо у діжурну, а потім у вступающу, списуємо копії.

Микола. Навіщо ж то?

Степан. А які є бумаги? Ай-ай-ай! Особливо як заведеться пререканіє: кому діло треба зробити. Тут один другого бриє так... що аж пальці знать!.. Наш секретар пише:

"Прошу не вдаваться в излишнюю, обременительную, беспо-лезную и для времени разорительную переписку, ибо 215, 216 и 217 ст[атьи] XV тома II части издания 1857 года поучают, как следует сие дело направить..." А нам знову отви-чають: "Если категорически вникнуть в указанные статьи, то оные к делу не относятся, ибо..." Чудесно!

Микола. Ти їх, як молитви, знаєш...

Степан. Напам'ять заучую. Мені Антон Спиридоновнч совітують виучувати бумагу напам'ять. Він теж виучував, а тепер столоначальником по уголовній часті.

Микола. Ну, як собі хочеш, а я б скорій рови копав, ніж таку роботу робить.

Степан. Да, это правда—важко... Умственная работа — высшего порядка предмет! Я, брат, сразу аж плакав, як определили мене в казначейство. Дали мені, знаєш, якусь відомість: одні графки та цифри. Очі розбіглися — не знаю, котру поставив, котру ставить: проминув одну графіку, всунув цифру — не туди, нагородив харків-макогоників і заморочився так, що замість пісошниці взяв чорнильницю і покропив відомість. Злякався, щоб не прив'язали до столу, та й утік... А потім определили мене у земський суд. Тут зовсім другі діла... Два годи писав присяжні листи та всякі копії, а тепер і сочиняємо...

Микола. До чого ж ти там дослужишся?

Степан. Столоначальником буду, а потім, може, й секретарем, чин дадуть, женюся на багатій...

Микола. Так. А мені скучно за тобою: умісті вчилися у отця Ксенофонта,,умісті й науку скінчили, та й розійшлися! Пам'ятаєш, як на гречку отець Ксенофонт нас становив за те, що не вивчили дев'ятого псалма? А ми повтікали додому й поховалися у бур'янах, а Марися нам їсти носила... Сміха!

ЯВА VI

Ті ж і Мартин.

Мартин. Ну, сину, поснідаєш, та й з богом в путь! Уже коні готові, щоб сьогодні за сонця в город поспів, бо завтра і на службу треба, — це не то, що воза підмазувать або воли на пашу гнать, там діла поважній. (До Миколи.) А ти, хлопче, все батькові воли пасеш?

Микола. Пасу. Не всім же, дядюшка Мартин, і в чиновники йти...

Мартин. Правда, правда! Не всякий може діло розумить... Кому до волів, кому до бумаг — така жеч...

Микола (подає Степанові руку). Ну, прощай, брат, благополучної тобі дороги.

Степан. Спасибі.

Микола. Прощайте, дядюшка Мартин.

Мартин. Іди здоров! Микола пішов. Чого він до тебе в'язне, які ви товариші? Мало чого, що з одного села, що однолітки, та у кожного з вас інша дорога! Ти, сину, не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з

нижчими. Яка тобі компанія Микола? Мужик — одно слово, а ти на такій лінії, трешся між людьми інчого коліна... Може, бог дасть, і столоначальником будеш або й письмоводителем у станового — це не то, що "цоб, половий!..", "цабе, перістий!", а піт йому ллє, а пил принада на лице, і смуги по всій тварі, та дьогтьом смердить від нього, як від мазниці, а у тебе друга лінія! Одно те, що не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві, та от тобі й чин на той рік дадуть; атестат з уездного училища нужен, казав мені секретар, то ми достанемо; а друге, хоч би й зараз: глянь на себе і глянь на Миколу. То таки мужик репаний, а ти канцелярист!.. Так-то!.. Ну, а як будеш колежеський регістратор, то тобі й мундир який помагається, і кокарда?

Степан. Аякже. Воротник, вишитий по чорному бархату золотом, застібається в один борт на дев'ять пугвиць!

Мартин. От бач! Де ж йому рівняться? Коли б, господи, тільки утвердили у дворянстві мерщій. Ти кажеш, що Каєтан Іванович завіря, що коли вже депутатське собрание признало, то й сенат признає.

Степан. Каєтан Іванович казав мені: поклонись батькові і скажи, що от-от буде не доказующий, а настоящий дворянин, тепер безпремінно утвердять, бо діло в сенаті вже шостий місяць!..

Мартин. Треба йому четвертей п'ять вівса послать. Там як побачиш Каєтана Івановича, нагадай йому про мен-даль, він вже знає. Скажи: папінька просили за мендаль. Не забудь.

Степан. Добре, не забуду.

Мартин. Іди ж снідай, а я дещо звелю Омелькові.

Степан пішов.

ЯВА VII

Мартин, а потім Омелько.

Мартин (один). Ну, тепер вже все одно що й дворянин! Треба тільки дворянські порядки позаводити... Вирядю Степана і приймусь за дворянські порядки. (У двері.) Омель-ко, Омелько!.. (До себе.) Хоч і коштує багато, та зате ж порівняюся з Красовським.

Входить Омелько.

Ти б надів чоботи.

Омелько. На біса я їх буду таскати у дорогу та ще й у будень, добре і в постолах.

Мартин. Що ти тямиш, гаво! Повезеш у город канцелярського — і в постолах!

Омелько. Хіба я його буду везти? Коні повезуть. А я сяду на повозку, ноги в сіно засуну, те мені й байдуже.

Мартин. Не базікай! Надінь, кажу тобі, чоботи!

Омелько. Та що ж мене там танцювати заставлятимуть, чи що?

Мартин. Роби, що велять! Візьми рядно велике квітчасте та гарненько закрій сіно, щоб панич у реп'яхи не вбрався.

Омелько. Який панич?.. Хіба Красовського панич поїде з нами?

Мартин. Сто чортів тобі в потилицю! Наш панич, Степан Мартинович! Подався ти своїм Красовським... Степан Мартинович — такий самий панич!

Омелько. Степан?! Давно ж його призвели, хазяїн?

Мартин. От я як трісну тебе в пику твою репану, то ти не тільки Степана Мартиновича будеш паничем величать, та й мене не хазяїном, а паном зватимеш.

Омелько. Та за що ж битися? Панич—то и панич,

пан — то й пан! Хіба мені язик одпаде, коли я вас буду

паном величать? Про мене, мені однаково. Звелите, то й юнкером вас зватиму.

Мартин. Та одшукай ще, там, у коморі, був вандальський дзвінок, і причепи під дугу.

Омелько. Добре, пане.

Мартин. Ти яких коней запряг?

Омелько. Лиску, Красавку і Блоху.

Мартин. Ну й не ірод ти? Всі три з лошатами, а у Блохи аж двоє... Панича везе в город тройкою з дзвінком, і ззаду табун лошат буде бігти? Зараз мені перепряжи!

Омелько. Та хіба я знав, що його призвели! Яких же запрягти, бо знову не вгодю, то до вечера буду запрягать та випрягать...

Мартин. Кулката в корінь. Зозулю і Карякошку на пристяжку. Іди мерщій!

Омелько (про себе). Поки був чоловіком — і не вередував, а паном зробили — чорт тепер на нього й потрапе. (Пішов.)

ЯВА VIII

Мартин, а потім Степан і Палажка.

Мартин (один). Поки-то ще люде навикнуть, як величать! Воно й самому наче трохи чудно: то було "Мартин, дядьку Мартине", а тепер — пан!.. Нічого, при звичаються!

Входять Степан і Палажка.

Палажка. Гляди ж мені сорочок, платків, щоб не порозкрадали. Там я тобі вирізала три пари нових онучок і все поскладала як слід.

Мартин. Яка це в тебе шинеля? Я ж тобі казав: зроби таку, як у столоначальника.

Степан. Сукна не стало на дармовіса.

Мартин. На ж тобі грошей і безпремінно зроби дармовіса (дає), та купи самуваря, чаю, сахарю і... кофію і пришлеш з Омельком. А там, що останеться, візьмеш собі:

може, рукавички купиш... Дивись, як люде, так і ти. Та чоботи чисть раз у раз, щоб блищали, як у засідателя; одежа — перве діло. Та ще не забудь про те, що я тобі казав: нехай приїздить хоч і на наших конях — я його і назад одішлю.

Палажка. Хто?

Мартин. А, послі! Як приїде, тоді побачиш. Присядьмо ж на дорогу, так годиться. Я на неділю пришлю Каєта-ну Івановичу вівса і сіна, а ти, Стьопа, нагадай йому про мендаль...

Входе Омелько, в чоботях і в дранім кобеняку.

Омелько. Та йдіть, бо Кулкат не стоїть, аж ляга.

Мартин. Ти б ще мішок драний надів на голову. Він там осоромить панича! Надінь мені добрий кобеняк!

Омелько. Та ви ж за кобеняк нічого не казали, а тільки за чоботи! (Набік.) От наказаніє господнє з таким паном:

звелів надіть чоботи, а чіпляється за кобеняка. (Пішов.)

Мартин. Ну, тепер з богом! (Встає.) Прощай. (Цілує Степана.) Слухай старших, виписуй почерка, завчай бумаги напам'ять... трись, трись меж людьми — і з тебе будуть люде!

Палажка. Здоров'я бережи, шануйся, сину. (Цілує його.) Молися богу по книжці.

Степан. Прощайте, папінька! Прощайте, мамінька!!

Мартин. Кланяйся ж там Каєтану Івановичу, Свириду Петровичу...

Виходять.

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

Кімната у Борулі.

ЯВА І

За столом сидять Мартин, Гервасій і Матвій.

Гервасій. Так от яке діло, пане Мартине: ти знаєш, що я чоловік не бідний, Микола у мене один, то. й він не буде бідувати; а в тебе одна дочка... Мій Микола і твоя Марися умісті вирости і полюбили одного другого, а ми з тобою давні приятелі... То як ти скажеш: чи не поженимо ми своїх дітей? Нехай давня наша приязнь закінчиться весіллям наших діток!..

Матвій. І я з охотою потанцюю на весіллі свого хрещеника! Ану, Мартине, рішайте, бо мені вже й танцювати схотілось!

Мартин. Так-то так, приятелю мій, я знаю, що ти не бідний, і, може, справді діти наші любляться, та не випада тепер віддати мені Марисю за твого Миколу.

159

Гервасій. Чого так?!

Мартин. Дочка моя дворянка, а твій син... ні дворянин, ні чиновник... так не приходитьсь дворянці йти за простого хлібороба, я тепер на такій лінії...

Гервасій. Он що! Я тебе, Мартине, не пізнаю: поки ти не ганявся за дворянством, був чоловік, як і всі люде;

тепер же десь тебе вкусила шляхетська муха і так дворянство у тебе засвербіло, що ти рівняєш себе з Красовським...

Мартин. Що мені Красовський! Я сам уродзоний шляхтич! Красовський був безштанько, і батько його так само сидів у Шадурського на чинші, як і ми; а що він женився на дочці Шадурського і через те зробився державцем, то це ще не велика жеч! І мій Степан, бог дасть, дослужиться до чина та жениться на Тридурській, і ми зовсім тоді порівняємося з Красовським!

Гервасій. Далеко ходить! Красовський вчений, лікар, Красовський державець, а ти надимаєшся через силу, щоб з ним порівнятися, бундючишся дутим дворянством, з добра-дива посварився з ним, — вір мені, що як будеш отак роздувати свій гонор, то Красовський з'їсть тебе!..

Мартин. Подавиться, пане Гервасію, подавиться — я глевкий!

Матвій. Глядіть, щоб він вас не підпік, ха-ха-ха!

Гервасій. Що ж ти тепер зробиш? От він не хоче, щоб ти сидів на його власності, — і вибирайся! А сам не підеш — під руки виведуть, за ноги витягнуть, викинуться за межу зо всім збіжжям! Що. там рівняться!..

Мартин. Мене викинуть? Мене за ноги витягнуть з прапрадідівського ґрунту?! О-о!.. Та хто посміє? А стрічний іск, а апеляція? Я його ще в острог посаджу за обіду, я правду судом одшукаю, я йому покажу, яке я бидло і яке теля мій син!

Гервасій. Ти осліп од дворянства! І поки ту правду знайдеш, то все хазяйство профиськаєш і все-таки нічого не доб'єшся, і Красовський тебе випре звідціля!

Мартин. Не діжде! Не будь я Мартин Боруля! Мав би все хазяйство сплюндрувати, а докажу Красовському, докажу, що я такий самий дворянин, як і він. (Б'є себе в груди.) Уродзоний шляхтич Мартин, Генадієв син, внук Матвія Кардова, правнук Протасія Гервасієва, Боруля

з сином Степаном, герба Тшівдар!.. О, стокроць дяблів * його мамці і його таткові!

Гервасій. Гай-гай! Та ще й зелененький! Герб?.. А звідкіля, що означа те слово Тшівдар, ти сам не знаєш.

Мартин. А нащо мені знать? Герб — то єсть знак шляхетського достоїнства!

Гервасій. Де вже нам носиться з гербами! Правда, що ми всі шляхтичі і всі дворяни, тільки щабльові.

Матвій. Ха-ха-ха! Щабльові? Як-то, пане Гервасію, щабльові?

Гервасій. Такі, виходить, маленькі, що повипадали крізь щаблі своїх не вшитих лубками возів і розгубились... Одно слово, голопуза шляхта!

Матвій. Ха-ха-ха!

Мартин.-Може, ти й щабльовий, і голопузий шляхтич, а я уродзоний! Не віриш? У мене є копія з протоколу депутатського зібрання, коли хочеш— покажу; Я і сам не знав, а тепер довідався, що прапрадід мій був стражником та-моженог-о скарбу і на його бумагах підписаний сам суперетендент Севастян Подлевський... от що! І у Красовського не кращі бумаги.:

Гервасій. Що там бумаги! Краєовський на лікаря вивчився, то йому і шляхетство пристало. Тепер він їздить у калясі, його вже крізь щаблі не протягнеш, а бумаги — тьфу! І в мене було їх доволі, а тільки я переконався, що нам дворянство так личить, як корові сідло.

Мартин. Може, ти й корова; а мій прапрадід...

Гервасій. .Був,стражник? Чув! А мій був підкоморий!

Мартин. Твій під коморою тільки сидів, то інша жеч...

Гервасій. А твій стеріг тієї самої, комори, де. мій сидів?.

Матвій. Ха-ха-ха! Та буде, панове, а то ще полаєтесьь! Цо там по титулі — коли нема ніц в шкатулі!.. Краще,пане Мартине, віддайте Марисю за Миколу та зап'ємо могорич!

Мартин. Ні, пане Дульський... У мене, слава богу, є і в шкатулі... Я на другій лінії...

Гервасій. Він дворянин!

Мартин. Щоб ти знав!

Гервасій. Горе з такими дворянами! А по-моєму, хто вчену голову; має, то дворянин, а вже як неграмотні дворяне, то...

Мартин. Я неграмотний? Вибачай! То ти неграмотний, бо умієш тільки молитви читать, та й то по батьківському молитвенику, а по чужому не втнеш!.. А я й скоропись розбираю. Гервасій. По батьківському молитвенику тепліше молиться.

Матвій. Ну, годі, панове, бо я бачу, що посваритесь! Що там до титулу, якщо немає нічого в гаманці!..

Гервасій. І справді! Як наше не в лад, то ми з своїм назад!.. Прощайте, пане уродзоний! Тільки глядіть, щоб не чухалися, як дворянство крізь шаблі випаде. (Іде.)

Мартин. Не журись, у нас вози лубками вшиті!

Матвій. От і не вгадав: думав могорич п'ять, а піднесли дулю, — і ніс, здається, не свербів.

Мартин. Чого ж, милості прошу: сідайте, я зараз почастую, то одна жеч, а це друга.

Гервасій. Де вже нам з дворянами за одним столом сидіть. (Пішов.)

Матвій. Прощайте, пане Мартине! Жаль, що так розходимось.

Мартин. Оставайся, закусимо.

Матвій. Нехай другим разом, а тепер не приходиться:

умісті прийшли, умісті й вийдем... Іще раз скажу: жаль, що ви не віддаєте Марисю за мого хрещеника, славний парубієка...

Мартин. Я й сам знаю... так не рівня по званію.

Матвій. До зобачення! (На відході.) Може, ще роздумаєте і на тройцю потанцюємо! (Пішов.)

ЯВА II

Мартин, а потім Палажка.

Мартин (один). Може, й на тройцю потанцюємо, тільки не на Миколинім весіллі. Бач, хлоп, підніжок пана Кра-совського! Туди ж, у рідню лізе, — умийся попереду!.. Якби не в моїй хаті, їй, наплював би Гервасієві у самісіньку пику за його хлопські речі... І він зо мною рівняється!.. Далеко!.. От як приїде сьогодні з города наш жених — губернський секретар-регістратор, — тоді милості прошу подивиться, за кого Боруля віддає свою дочку!.. Ха!

Входе Палажка.

Палажка. Чого це Гервасій і Матвій заходили?

Мартин. Гервасій свата нашу Марисю за свого Миколу.

Палажка. От і слава богу! Я рада, що такого зятя мати буду: поштивий, добрий і хазяйський син.

Мартин. І хлоп.

Палажка. Такий, як і ми.

Мартин. Дурна!

Палажка. Сам ти дурний! Чого лаєшся? Що ж ти маєш против Миколи?

Мартин. Сліпа!

Палажка. Тьфу! То тобі, мабуть, повилазило. Мартин. Глуха!

Палажка. Отже, ей-богу, так і вчеплюся у чуприну, як будеш лаяться!

Мартин (набик). Чого доброго, вчепиться! Це буде не по-дворянськи. (До Палажки.) Не сердься, Палазю, а скажи мені — тії бачила ту бумагу, що Степан привіз?

Палажка. Бачила.

Мартин. І чула, що він читав у бумазі?

Палажка. Чого ти причепився до мене? Не балакай навтямки; кажи товком: чи віддамо Марисю за Миколу? Не мороч мене.

Мартин. Діло шість місяців в герольдії, не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві, а я дочку віддам за мужика!.. Що ж то я з глузду з'їхав, чи як?

Палажка. Здається мені, що з'їхав: не велиш ні мені, ні дочці робить, сам не робиш, понаймав наймитів, наймичок, хазяйство псується...

Мартин. Палазю! Дворянин — одно, хлоп — друге!.. Може, ти цього не розумієш, то тобі ясніше скажу: сметана — одно, а кисле молоко — друге! О! Розумієш?

Палажка. Одно розумію, що ти стерявся розумом.

Мартин. О господи, о господи! Нащо ти мене довів до того, що я одружився з простою мужичкою! Нічого не тя-ме — як до пенька балакаєш. І казав же покійний папінька: женись, сину, на шляхтянці. Ні, таки погнався за чорними бровами! От і дожив: брови злиняли, а гонору як не було; так і нема!

Палажка. Божевільний! Їй-богу, божевільний! Ти б дроку напився.

Мартин. Що ти з нею будеш балакати?.. Хіба тобі краще буде бачить свою дочку за репаним мужиком Миколою, ніж за губернським секретарем-регістратором? Краще? Кажи!

Палажка. А де ж він у біса, той... ростератор?

Мартин. Регістратор. Палажка. Та не вимовлю.

Мартин. Ото-то ж боже! Приїде, душко, приїде! Про нього же й казав Степанові на од'їзді — чула?

Палажка. То чом же ти мені не сказав? А то: і сліпа, і глуха — тільки роздратував мене... Ну, а Марися?.. Ти ж її питав, — може, вона не схоче?

Мартин. І питать не буду, нащо питать? Вона не дурна, в ній батькова кров, розбере, не бійсь, де пан, а де мужик!

Палажка. Дай боже! Хіба я їй ворог?

Мартин. І я не ворог своїм дітям, хочу обох дітей пристроїть по-дворянськи!.. Тільки ти, Палазю-душко, зділа.й милость, не супереч мені, слухай мене.

Палажка. Не дратуй мене, то все буду робить, як звелиш.

Мартин. Ну, годі! Сідай, душко! Омелько привезе са-мударь, чаю, сахарю і... кофію. Чай я пив і знаю, як його настановлять, то сам тобі розкажу; а кофію не знаю, як роблять.. Піди ти зараз до Сидоровички — вона зна — і повчися у неї. І розпитай гарненько, як його роблять і коли його подають: чи до борщу, чи на ніч? Палажка. А коли ж приїде жених?

Мартин. От Омелько привезе звістку, а може, й самого привезе, бо недурно ж його так довго нема, мабуть, задержав, поки з присутствія вийдуть.

Палажка. То я ж зараз і піду, бо, може, сьогодні й привезе.

Мартин. Іди, іди, душко! Та розпитай гарненько про всі звичаї і порядки дворянські.

Палажка пішла.

ЯВА III

Мартин, а потім Трохим і Омелько.

Мартин (один). Довго ж нема Омелька! Певно, привезе жениха. Та вже пора б йому й приїхати давно. Треба буде попросити на вечір Протасія; він гарно і багато уміє балакати... А важко і в дворянстві жити: рэзходу, розходу, — са.ми.м уробить якось, не приходитьсья...

Входе Трохим.

Трохим. Пане! Наших дві пари волів і дві корови зайняв економ у двір.

Мартин. Де ж вони паслись?

Трохим. Та в череді, з череди й зайняв!

Мартин. Як він смів?!

Трохим. Так пан Красовський звелів.

Мартин. О, виродок з шляхетського заводу! О, гайдамака! Грабитель! За що ж?

Трохим. Каже, що на вас накинули чинш і поки не заплатите — не віддасть.

Мартин. Не віддасть?.. Бери палицю і мені знайди доброго дрючка!.. Я їм покажу... Я... Ми їм покажемо!

Трохим. Ні, пане, я не піду. Він похваляється і вам на спині горба зробить. Каже: Боруля добивається бумажного горба, а я йому на спині горба надрюкую.

Мартин. Хто це казав?

Трохим. Економ.

Мартин. О, хлоп поганий! Він, наймит Красовського,
мені горба зроби? Мені?.. Та я... Запрягай коней, поїду зараз
в стан! Це грабіж, грабіж!...

Трохим. Нема ж натачанки ще з города.

Мартин. Біжи до Сидоровички, позич.

Трохим пішов.

Габлять!.. Граб... Граб... Це мені ще і на руку — нехай габлять!..
Разом за все отвiт даси! Ні, пане Красовський, Боруля ще потягається з
тобою! Мабуть, почув, що діло в герольдії... апеляція... стрічний iск йому в
печінку сіли... О пресвята діво! Вмишайся в моє діло, поможи мені ворога ;
свого доканать.

Входе Трохим

Трохим. Там прийшов Омелько.

Мартин. Який Омелько?

Трохим. Та наш же Омелько.

Мартин. Сам?

Трохим. Сам.

Мартин (набик). Що ж це за знак: і забарився, і жениха не привіз? (До Трохима.) Запрягай же свіжих коней у нашу натачанку, та поїдемо зо мною у стан, а Омелько нехай зараз іде в хату...

Трохим. Він боїться іти в хату.

Мартин. Чи ти не здурів? Чого він боїться?

Трохим. Та коней наших покрали в городі.

Мартин. Як?.. О господи! Нова напасть... Тягни його сюди, за чуба тягни! (Біжить до дверей.) Омелько! Ірод! Супостат! Іди в хату!

Входе Омелько, босий.

Мартин. Де коні, азіят?

Омелько. Украли.

Мартин. Украли?

Омелько. І чоботи, і кобеняк украли...

Мартин. Як же в тебе голови не вкрали?

Омелько. Бо нікому не потрібна: у кожного є своя, хоч поганенька.

Мартин. Що ж мені тепер з тобою робить? Га? Що?.. Бодай ти галушки не проковтнув, щоб ти вареником подавився, кажи: шкуру з тебе здерти?.. Розкажуй, анахтема, як було діло?

Омелько. Та так було діло. То як приїхали ми з паничем, зараз понаходило тих судейських видимо-невидимо. Послали за горілкою,

панич достали сало, курей і прийнялися трощить та пить. А далі, спасибі їм, і мене почастували; а чарка така, що й собака не перескочить; я довго не хотів випить повяої і таки випив; випив, закусив салом — у мене з дому було своє сало і хліб...

Мартин. Мерщій розкажуй! Ти з мене печінки витягнеш.

Омелько. Не перебаранчайте, пане, бо ви мене зіб'єте з пантелику.

Мартин. Я тебе з ніг зіб'ю і шерсть на тобі вискубу!

Омелько. От я й забув, що казав.

Мартин. Говори, говори, бісова патяка, буду мовчать, говори!..

Омелько. Випив, закусив салом.

Мартин. Ну?

Омелько. У мене з дому було своє сало і хліб.

Мартин (крізь зуби). Чув, чув!..

Омелько. Напоїв коней і хотів спать лягать, а тут, спасибі їм, ще піднесли... Потім третій раз почастували, і вже не скажу вам: чи частували ще й четвертий раз, чи ні, бо не пам'ятаю, як і заснув. Вранці, до схід сонця, прокинувся — не можу голови підвести... Почав пригадувать: де я? Не пригадаю. Глянув набік: чиїсь босі ноги на полудрабку. Що воно за твар, думаю собі, втислася до мене на повозку, чи не Горпина. Далі думаю: коли є ноги, то повинна бути і голова, — а голови не видно, тільки моя, та й своєї голови не бачу, а чую, що на в'язах щось таке важке теліпається, мов хто начепив клунок з піском... Помалу-помалу підвів я голову. Дивлюсь: нікого нема, кругом чужа

оселя... Боже мій! Тут зразу голова моя зробилась легка, як вівсяна полова, і я догадався, де я і що зо мною було! Схопивсь... сюди, туд'и — нема ні коней, ні чобіт, ні кобеняка! Сів я та й заплакав.

Мартин. Заплакав?

Омелько. Заплакав. Гіркими сльозами заплакав: чоботи були настоящі шкапові і кобеняк...

Мартин. Луципір! А коней тобі не жаль?

Омелько. Та коні знайдуться, бо там якийсь судейський, з мідною бляхою на грудях, списав усе: і як коней звуть на ймення, і до якого полудрабка котра коняка була прив'язана, і полудрабки розгляділи, — усе як слід, я розказав усі прикмети. Записали і те, що як удариш батогом, то Кулкат крутить хвостом себе а, Зозуля крутить хвостом цабе, — все записали, коні знайдуться!.. (Зітхає.) А чоботи і кобеняк...

Мартин. Геть з очей, паршивий робітник! Тобі гиндйка пасти, а не коней глядіть! Самі кращі коні пропали! Будеш же ти одслужувать мені за коней шість літ.

Омелько. А буду. Таке діло. (Набік.) А хто ж мені одслуже за чоботи та за кобеняк? Якби не ти, то я б їх і не брав.

Мартин (до Трохима). Біжи до Сидоровички, візьми натачанку чи візок, запрягай коней, та хоч уночі поїдемо до станового.

Трохим вийшов.

(Омелькові). Ти чого стоїш? Пішов, не печи моїх очей!

Омелько. Та тут ще лист від панича.

Мартин. Чого ж мовчиш? Давай мерщій, шелепа!

Омелько (достає з шапки). Та не гримайте ж хоч за листа, бачите, зашив як далеко — боявся, щоб хто не вкрав. Думаю: "Хоч шапку і вкраде, то лист буде цілий, чорта з два найде". Нате.

Мартин (прочитавши). Що його робить?.. Жених обіщав приїхати, як коней пришлю за натачанкою... Тут грабіж... там коней покрали!.. Памороки забило... (До Омелька.) Іди, розумна голово, надівай постоли, поїдем зо мною у стан, а Трохим поїде в город зараз же, щоб завтра і натачанку привіз... Упряж де ти залишив?

Омелько. Злодії взяли, тільки черезсідельник залишився.

Мартин. Щоб ти на ньому повісився! І упряж позич в Сидоровички.

Омелько. А коней яких запрягать?

Мартин. Не питай мене!.. І дорогою не балакай до мене, бо я тебе, каплоуха собако, чисто всього обпатраю!

Омелько. Ну й сердитий... Що то пан! (Пішов.)

Мартин (один). І язик став як кілок, і в роті пересохло!.. А синок... синок!.. Я тут із шкури вилазю, щоб його в люде вивести, а він там п'янствує...

Входе Омелько.

Ти чого знову у вічі лізеш? Кортить, щоб поскуб?

Омелько. Письмоводитель станового приїхав, питається, чи ви дома, та я не знав, що й сказати, боявся, щоб не лаяли... Що йому сказати?

Мартин. Зви! Проси! Бачиш — дома, хіба тобі повилазило?

Омелько вийшов. Мартин біжить до бокових дверей.

Палажко! Письмоводитель приїхав... І-і! Я й забув, що її нема!
Марисю! Пошли за матір'ю до Сидоровички, а сама вари вареники, печи курчат, нехай дівчата печериць назбирають, у сметані насмажиш, та яєць звари уснятку і молока спар!.. Нехай Омелько порося заколить... Та квас, квас щоб був, бо він раз у раз з похмілля... Певно, привіз утвердження в дворянстві. Отепер, пане Красовський, я тобі покажу, яке я бидло і яке теля мій син... (До дверей.) А, Нефодій Осипович!
Пожалуйте, пожалуйте, дорогий гостю!..

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

Декорація та ж.

ЯВА І

Мартин. Цілу ніч з досади не спав! Як прочитав Нефодій Осипович бумагу, щоб мене безотлагательно вивести з іменія Красовського, то наче п'ять котів вскочило у груди і разом почали дряпати там своїми гострими кігтями!.. Ну, пане Красовський! Сипеш ти грішми, щоб мене вивести звідціля, — і я посиплю, де треба, щоб тебе у острог посадить!.. Нефодій Осипович за грабіж узяв заявлення, каже: це уголовне діло!.. Красовський хвалиться та похваляється!.. Хвались, хвались!.. Коли б мені ще роздратувать його, щоб він розбій який зробив, та на Сибір... Що Сибір? На каторгу його!.. Будеш ти знать Борулю і дітям закажеш!.. Я не буду хвалиться, ні, а тим часом і в острог, і в Сибір, і на каторгу тебе запру... О, не я буду! Якби не ждав сьогодні жениха, то зараз би поїхав у город — до повіреного, там голова: губерньою править! Ну, та день-два підожду... Гей, Омелько!.. Бог дасть, дочку пристрою, тоді заживу

настоящим дворянином: собак розведу, буду на охоту їздить, у карти грати.

Входе Омелько.

Чого ти лізеш, як черепаха?

Омелько. А хіба я птиця? Літати не можу, поки встанеш, поки прийдеш...

Мартин. Ну, ну, годі...

Омелько. Коли б чоловік крила мав...

Мартин. Годі!

Омелько (набик). Ніколи не дасть договорить... .

Мартин. Іди мені зараз аж на шпиль, звідтіля видко верстов на п'ять по дорозі в город, там будеш сидіть і ждати...

Омелько. Чого?

Мартин. Слухай!

Омелько. Та я ж слухаю.

Мартин. Мовчки слухай!

Омелько. Мовчу...

Мартин. Як побачиш наші коні і нашу натачанку і буде там сидіть двоє, прибіжиш додому попереду...

Омелько. А як я не добіжу попереду?

Мартин. Що ти йому будеш казати?

Омелько. Трохим же буде кіньми їхати, а я пішком бігтиму, то хоч би з мене й дух виперло, а я не поспію вперед, хіба разом прибіжимо.

Мартин. Не разом, бусурмене, не разом! А треба, щоб ти його здалеку побачив і вперед прибіг.

Омелько. Не прибіжу. Годів п'ять тому назад, може б, і прибіг разом, а тепер не прибіжу. Та й нащо ж я буду бігти разом з ним? Він буде їхати, а я буду бігти біля натачанки, на сміх людям, як собака! Та Трохим .на зло мені запустить так коней, що й чорт з ним не збіжить.

Мартин. Хіба ж я тебе, супесе клятий, затим посилаю, щоб ти наввипередки з кіньми біг?

Омелько. А хіба я знаю.

Мартин (бере його за груди). Не знаєш?

Омелько (набик). Отже, останню свиту порве.

Мартин. Звістку, звістку, звістку щоб подав вперед— гость важний приїде!

Омелько. То дозвольте коня взяти.

Мартин. Бери, бодай тебе за пупа взяло, тільки не муч мене!

Омелько. А якого ж коня взяти? Я візьму Рака...

Мартин бере ного за шиворот, поверта до дверей і виводить.

Та постривайте, пане, я сам піду, а то ви мені свиту порвете.
(Випхнув.)

ЯВА II

Мартин, а потім Марися.

Мартин. От мука мені з цим каторжним Омельком! І вигнав би, жаль — давно служить, і привик до нього так, що як не бачу довго, аж скучно. А він, чорт його знає, чи нарошне дражнить мене, чи таки справді дурний трохи зробився.

Входить Марися і несе клунок. Куди це? Що це?

Марися. Треба прати сорочки тощо, багато набралось вже шмаття.

Мартин. Я тебе постираю! Страмить мене хочеш? Дворянська дочка сама стирає! Може, ще й на річку підеш? Для чого ж то я двох робітниць найняв?

Марися. Вони на городі копають, а я ж що буду робить?

Мартин (набік). Справді!.. і сам не знаю, що б вона робила, яку б їй роботу дворянську знайти... (До Марисі.) Нічого не роби!

Марися. Та я ж так занудюсь без роботи, захворію.

Мартин. Глупство? Наглядай, щоб другі робили, а сама надінь мені зараз нове плаття, помий гарненько руки та й сиди, як панночці слід. Та руки, руки мені мий разів три на день, не жалій мила. Ну, на лиці вона й

так гарненька; а треба б присипать ще борошенцем, — є таке борошенце, та не знаю, як його звуть і де воно продається...

Марися. Як собі хочете, а я, єй-богу, без роботи не буду сидіть.

Мартин. Не смій мені, кажу! (Набік.) Яку б їй роботу найти пристойну?.. А! (До Марисі.) Я тобі п'яльця достану, будеш вишивать у п'яльцях.

Марися. Та я ж не вмію.

Мартин. Навчишся. Не святі горшки ліплять! А шмаття однеси назад.

Марися знизує плечима і виходить. Піду справді до Сидоровички, я бачив у неї п'яльця, вона вже стара, не бачить, то віддасть для Марисі, для своєї хрещениці, і покаже, як на них вишивать... Ох, поки-то все поставиш на дворянську ногу, то й чуб тобі свердлом стане! (Пішов.)

ЯВА III

Марися, а потім Микола.

Марися (одна). Таке щось чудне у нас робиться, що хоч з хати тікай!.. Чую я, що батько все про дворянство балакають, а ніяк не розберу, чогото дворянці стидно робить. Дивно... Перше батько казали, що всякий чоловік на світі живе затим, щоб робить, і що тільки той має право їсти, хто їжу заробляє; тепер же все навиворіт. Коли б Миколу побачить... Вчора був його батько у нас, чи говорив же він про наше весілля? Микола, певно, знає, хоч би прийшов заспокоїв мене, а то чогось невесело на душі, наче що недобре

серце віщує!.. Хотіла вчора увечері вийти до Миколи, лихий

приніс письменника, з ним порались до півночі... поки

нагодували... Сьогодні ввечері побачусь...

Микола (під вікном). Марисю, можна зайти?

Марися. Микола! Заходь, заходь — я одна: ні батька,

ні матері нема.

Входе Микола.

Микола. Марисю, моя рибонько, що ж ми будемо робить?.. Твій батько не хоче віддати тебе за мене!..

Марися. Чом?!

Микола. А що я не дворянин! І тепер мій батько розсердилися, хочуть, щоб я сватав дочку Котрвича.

Марися. Що ж ти зробиш?

Микола. Не знаю!.. Посватать, замість тебе, дочку Котовнча, розб'ють свої надії, а з ними й серце — все одно що живим лягти у домовину!.. Знов же, не послухать батька, то прийдеться з ним посвариться! А тим часом ти, покірна волі свого батька, підеш за другого, тоді удвоє тяжча моя мука буде: я втрачу і батькову ласку, і тебе!.. О, чом я не дворянин?!

Марися. Ти мене любиш?

Микола. Умру без тебе!

Марися. І я люблю тебе так само і ні на кого не проміню. Слухай же мене. Корися батькові своєму, та тільки сватать Юльку не спіши! Проси його, щоб подождав, поки її ти сам не розпізнаєш, — він тебе любить і згодиться! А я чим часом роздивлюсь, прислухаюсь і розміркую, що робить.

Микола (кидається до неї). Марисю! Ти мій розум, моє серце, мої очі! Дай поцілую тебе за пораду!

Марися. Тепер нам не до того! Іди додому краще, щоб нас тут не зуспіли, — тоді й заміри наші розлетяться...

Микола. Іду, іду, Мариночко моя! А ввечері ж ми зійдемося знову?

Марися. Жди мене під яблуньою у садку.

Микола. О, коли б мерщій зайшло сьогодні сонце! (Пішов).

ЯВА IV

Марися, потім Палажка.

Марися (одна). Так от яке зуспіло мене горе! Дворянина батькові в зяті схотілось. О боже мій! Та де ж на всім широкім світі знайдеться дворянин, щоб так мене любив, як любить мій Микола? І я? Кого так щиро люблю, щоб промінять його, забуть? О, нікого, нікого! Краще смерть, ніж заміж за другого!..

Входе Палажка.

Мати! Вони, певне, не знають нічого... Мамо!

Палажка. Чого, дитино моя?

Марися. Що в нас робиться? Чом батько від Миколи старостів не прийняли? Я ж вам давно казала, що люблю його, що він буде мене сватать, і ви самі тому раділи...

Палажка. Ох, дитино моя! Не пристало тобі тепер іти за Миколу. Батько каже, що ми в дворяне вийшли — панами стали, а Микола не дворянин і через те нерівня тобі.

Марися. Нерівня?.. Боже мій! А хто ж нам рівня? Хіба хочете, щоб я дівкою посивіла?

Палажка. Не журись, дочко, не посивієш — жених є... гарний... і чин має.

Марися. Є?! Хто?

Палажка. Отой судейський, що приїздив до нас з Стьопою на масляній... Ти йому уподобалась... Пам'ятаєш? Що грав на гітарі і співав... Чин великий на ньому... ростиратор, либонь...

Марися. Мамо, голубко моя! Я вже давно люблю Миколу, а того судейського тільки раз бачила, не знаю його — і знать не хочу.

Палажка. Ох, не завдавай же і мені жалю! У мене у самої серце болить за Миколою, я сама його люблю... та що ж нам робить, що нам робить, коли тепер не приходиться тебе за простого віддять, бо ми в дворяне вийшли.

Марися. Мамо! Жили ж ми перше без дворянства, і всі були щасливі!.. Нащо ж дворянство нам здалося, коли воно горе приносе? Коли через нього ви хочете мене нещасною зробити, занепастить мій вік молодий!.. Мамо! Я ж ваша кров, — не губіть мене, віддайте заміж за Миколу. Я не хочу бути дворянкою! Краще жить на світі щасливим мужиком, ніж нещасним паном, — це всяке знає!..

Палажка. Правда твоя! Ох, правда, моя добра ти, моя розумна дитино!.. Ти побалакала зо мною—і в мене наче полуда з очей упала. Сама бачу, що дворянство нам біду робе. А почну батькові казати, щоб не видумував нічого, щоб жив по-старовині, — то закричить, затопа ногами, почне читати мені якісь бумажки про дворянство, затуркає мене, чагиркає, зіб'є з пантелику, і я думаю: може, ми й справді вже дворяне, — і починаю по-панськи привчатися, і самій тоді хочеться тебе за благородного віддати заміж!.. Тепер не знаю, шд й казати, що і робить, вимучилась зовсім і одуріла. От вже другий день ходжу до Сидоровички, вчуся дворянським звичаям, щоб прийняти жениха, бо він сьогодні і приїде.

Марися. Сьогодні?! Мамо! Уговоріть же татка, щоб не губили мене!

Палажка. Ох, не можу, дочко, не можу, тільки посваримось, дитино моя, а товку не буде! Ще й поб'ємось на старість, бо вже два рази мало-мало не бились...

За коном голос Мартина: "Сюди, сюди, помалу тільки!"

Батько іде!.. Ходім звідціля. (Пішла.)

Марися. Що мені робить?.. Ще батькові упаду в ноги... (Пішла.)

ЯВА V

Мартин, а за ним хлопець вносить п'яльця; потім Марися.

Мартин. Отут, хлопче, постав та й іди собі.

Хлопець ставить п'яльця на місто і виходить.

П'яльця! І нехитра штука, а зараз красу господі придали. Якось аж веселіше горниця дивиться. Нехай Марися вчиться. Сидоровичка обіщала показати, спасибі їй. От і благородна кума в пригоді стала! Кумів завше треба вибирати значних і благородних! А як, бог дасть, Марися вийде заміж, то першого онука он як охрестю: кумом візьму, полковника Лясковського, а за куму — генеральшу Яловську.

Входить Марися і падає йому в ноги.

Що це?!

Марися. Не губіть мене, не топіть мене — я у вас одна!

Мартин. Ото господи, як злякала, аж ноги затрусились... Встань! Чого тобі?

Марися. Не віддавайте мене заміж за того жениха, що приїде з міста, — я його не люблю, я за нього не хочу...

Мартин. Як?! За благородного чоловіка не хочеш? За кого ж тебе тоді віддати?

Марися. Віддайте мене за Миколу.

Мартин. Світ навиворіт. Панночці — мужика забажалось!.. Не смій мені про це й заїкатися!

Марися. Я люблю Миколу, і він мене любить, ми будемо щасливі...

Мартин. Що то за слово таке — любить? Кажі мені, що то за слово таке?.. Га? Що воно означає: чина чи дворянство?

Марися. Я не вмію розказати... Я...

Мартин. Видумка! Витребеньки! Баб'ячі химерики! Чина, дворянство треба любити, а другої любові нема на світі!..

Марися. Я собі смерть заподію, коли...

Мартин. Не сердь мене, бо я порву на собі всю одежу!.. Чуєш?.. Здуріла дівка, ще й не розгляділа добре благородного жениха, а вже ерегується! Та жених такий, що хоч би яка панночка, то з охотою пішла б за нього, — от приїде, то побачиш!.. А про Миколу і не думай! Та я скоріще вб'ю тебе, ніж віддам за мужика; я тебе з дому вижену, я тебе!.. Та я не знаю, що зроблю!.. От дітки! Ти для них піклуєшся, побиваєшся, з шкури лізеш, а вони, замість дяки, серце тобі надвоє роздирають! Мало мені муки з Красовським і так, та ще тебе віддам за мужика, щоб він зуби скалив?.. Іди! Жених, може, вже з гори з'їжджає... Іди одягнися мені у нове плаття, а цих речей щоб я більше не чув!

Марися. Тату?..

Мартин. Який я тато? Що то за тато?

Марися. Папінька!

Мартин. І слухать не хочу! Іди роби, що велять.

Марися пішла.

Не знає свого щастя; сказано: молоде — дурне... Ох, діти-діти! Якби ви знали, як-то хочеться бачити вас хорошими людьми, щоб ви не черствий хліб їли... Якби-то знали... тоді б ви зрозуміли, що батьки не вороги вам... От трохи погримав, а вже й жаль!.. Воно ж, дурне, дума, що я їй ворог! Ворог за те, що витягаю з мужичества... А чого мені це коштує?.. Колись подякує.

Входе Омелько.

Ідуть?

ЯВА VI

Омелько (задихався, не може говорити). І-ї-ду-уть!

Мартин. Чого ти так засапався? Сопеш, як підпалений кінь. Далеко?

Омелько. Ху-ху-ху!.. Утомився...

Мартин. Ти ж конем їхав?

Омелько. Де там! Упав, к бісовому батькові, з коня...

Мартин. Я ж кажу, що так!.. Далеко?

Омелько. Ні, зараз за могилою і впав! Тільки що виліз на Рака, а...

Мартин. Не про те! Не про те я питаю! Чи далеко їдуть?

Омелько. Та, мабуть, уже близько біля двору.

Мартин. Ти ж бачив, хто їде?

Омелько. А хто ж? Трохим їде — нашими кіньми і нашою натачанкою...

Мартин. А в задку сидить хто-небудь?

Омелько. В задку?.. Не примітив!

Мартин. Чого ж ти біг, бодай ти луснув! (Іде до вікна.)

Омелько. Чисто коліно збив, болить, як печене, прибіг попереду, а він ще й лається!.. Чорт на тебе угодить... (Пішов.)

Мартин. Він... Жених!.. (До дверей.) Душко! Палазю! Приїхав! Жених приїхав! Одягайтесь мерщій! А господи, аж серце забилося! Принять треба на славу... (Відчиня середні двері.)

Входе Націєвський, з гітарою в руках, у шерстяній накидці. Мартин іде до дверей, розставивши руки.

Милості прошу, дорогий гостю!

Націєвський кладе гітару на стілець. Обнімаються і цілуються. Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Декорація та ж.

ЯВА I

Омелько і Трохим вносять стола.

Омелько. То це жених нашої Марисі, сьогодні й заручини?

Трохим. Еге. Дорогою він мене частував біля кожного шинку, — гарний панич!

Омелько. Він же й мене частував тоді, як чоботи і кобеняк украли, бодай йому...

Трохим. І що вони там роблять, ті судейські, —такого їх, як галок восени?

Омелько. Бумаги, каже, пишуть.

Трохим. Нащо ж ті бумаги?

Омелько. На продаж. Продають.

Трохим. Та хто ж їх купує, кому вони потрібні, хіба на цигарки?

Омелько. Виходить, є такі люде, що купують. От бачив повіреного, що приїздив? Коні, як змії, тарантас блищить, фурман, наче коробейник Улас!.. Бачив? Отже він бумаги продає. Його фурман дав мені на цигарку легкого тютюну і розказував, що, каже, його пан якісь бумаги пише і продає людям, що кому потрібно, з того и хліб їсть, і будинок має у городі. От і наш пан, каже, купив якісь бумаги у нього на Красовського, а Красовський, каже, довідався, приїздив аж у город, заплатив дорожче, і він продав йому бумаги вже на нашого пана. Так і торгує!

Трохим. Диви!

Омелько. Всякому чоловікові назначено, що робить, з чого хліб їсти і що йому мати! От мені назначено, щоб я без чобіт був і без кобеняка, — і вкрадено.

Трохим. Мабуть, що так... А не чув, коли буде весілля?

Омелько. Не чув. Вчора гуляли довго, — жених і досі спить.

ЯВА II

Входе Мартин.

Мартин. Чого ви тут стовбичите?

Омелько. Стола від Сидоровича принесли.

Мартин. Ага! Ну, біжи ж ти, Омельку, принеси умиватися паничеві.

Омелько і Трохим виходять.

Ще спить. Сказано, чиновний чоловік, не то що простий шляхтич: ще й чорти навкулачки не бились, а він схопиться і гасає по хазяйству!.. Нащо Вже я, от, здається, зовсім вибився на дворянську лінію, а не можу уранці довго спати — боки болять, а треба привчатися! Воно якось так зовсім другу пиху тобі дає. Прийшов хто рано, чи там яке діло по хазяйству, а ти спиш! "Дома пан?" —'питають. "Та ще сплять!" О! І всі на пальчиках... Безпремінно заведу такий порядок: чи прокинувся, чи ні, а буду лежати до сніданку.

Омелько несе ночви і відро води.

Що це?

Омелько. Та умиватися ж.

Мартин. Ну і що тобі сказати? Де ж ти бачив, бусурмене, щоб люде в ночвах умивались? Поросят тільки у ночвах патрають, а ти хочеш благородного чоловіка...

Омелько. Та я ж письменоводителеві над ночвами ціле відро води на голову вилив.

Мартин. То інча річ — чоловік сирий і на похмілля.

Омелько. А цей хіба тверезий вчора ліг?

Мартин. Не твоє діло! Іди візьми велику дерев'яну миску і води в полив'яний глечик.

Омелько. І щоб то відразу сказати, а то носись. (Пішов.)

Мартин (один). Треба десь такого служку достати, що

при горницях був, бо Омелько старий для послуги, нічого

не тяме.

Омелько вертається з глечиком і мискою.

Там постав, і якщо спить, то навідайся через яке врем'я. Омелько пішов у другу хату, входе Палажка.

Спить ще. А що, як там, душко, у тебе: чи все готово?

Палажка. Поки люде посходяться, усе буде готово.

Входе Омелько.

Мартин. А що?

Омелько. Потягнувсь, лупнув очима, повернувся на другий бік і знову захріп.

Мартин. Навідайся ж опісля.

Омелько. Може б, я там посидів, поки прокинеться?

Мартин. Опісля, кажу тобі. Чого ти там будеш стирчать, ще й сам заснеш.

Омелько. А потім прозіваю — будете лаять.

Мартин. Не патякай! Поклич панночку. Де вона?

Омелько. Порося патрають.

Мартин. О-о-о!.. Нехай одягнеться і сюди йде.

Омелько пішов,

(До Палажки.) Я ж тобі казав, я ж тебе прохав, щоб ти їй не давала ніякої роботи, руки чисто порепаються, — а ти порося, її заставила патрать!

Палажка. Та цить уже, не гримай! Який же чорт буде обід варить, коли робітниці не тямлять нічого.

Мартин. Палазю, Палазю, не кричи, душко, а то почує. Ну, іди, душко, сама обід готов, а вона нехай ще побуде з женихом.

Палажка. Ати жз ним балакав?

Мартин. Та ми вже зовсім скінчили з ним: п'ятсот рублів приданого, весілля на наш кошт, два годи доставлять у город топливо і деякі предмети на продовольствіє і хату поставить у городі — місце у нього є.

Входе Марися. Ну, то іди ж, Палазю, щоб справді там робітниці не нашкодили чого в обіді, а то замість поросяти подадуть обгорілий оцупок.

Палажка пішла. Ну, моя дитино, я вже скінчив з твоїм женихом. Сьогодні заручини, а на трійцю й весілля.

Марися. Не любите ви мене... випихаєте з дому...

Мартин. Я тебе не люблю! Господи! Душу свою готов тобі віддати!.. Для кого ж я побиваюсь, як не для вас? Послухай мене, доню моя: краще білий хліб, ніж чорний, краще пан, ніж хам! І батькове око, як прийдеться умирати, закрийється спокійно, бо душа моя знатиме, що мої унуки — дворяне, не хлопи, що не всякий на них крикне: бидло! теля! Ох, дочко, ти не знаєш, як тяжко хлопом бути, усіх бояться, усіх лічить вищими від себе! І дай бог, щоб ти не знала; а я всього попробував і знаю. Не хмурся ж, не хмурся... Жених вийде, а ти сядь за п'яльці, будь з ним приязна. Сядь, доню, за п'яльцями якось пристойніше сидіть... так, ніби за роботою. (Садить її.) Отак. Я ж зараз вернуся, а ти поведься з женихом як слід дочці Мартина Борулі, уродзогого шляхтича! (Пішов.)

ЯВА III

Марися, потім Омелько, проходить у кімнату, де спить Націєвський.

Марися (одна). Ох тату, тату! Якби ви знали, як мені тяжко слухать ваші речі! Наче тронулись, борони боже. Що мені робить? Щоб не сердить батька, я тим часом покірствую, а чого наговорю женихові, то нехай тільки слуха! Коли ж і після того не одчепиться, то піду вже на одчай: нехай хоч б'ють, хоч ріжуть — однаково!

Входить Омелько.

Омелько (несе обома руками миску, а в мисці глечик). Вже одягся! Ну, жених!.. Яка у нього червона жилетка, аж очі в себе вбирає!.. Одчиніть мені двері, а то воду розхлюпаю...

Марися одчиняє.

Хоч би нас почакували добре на заручинах, дома не страшно й випить... (Вийшов.)

Марися (одна). Виходь, виходь скорій... Може, сам одцураєшся, коли почуєш, як я тебе поважаю.

ЯВА IV

Входе Націєвський, одягнений у сюртук з куцими полами. Рукава з буфами, коло плечей ужчі, а біля руки ширші. Штани широкі, трубою, коло чобота зовсім узенькі. Жилетка червона, двобортна, без манишки, з мідними пугвицями, шия пов'язана чорним шовковим платком.

Націєвський. З добрим утром, Марина Мартиновна, як спалось-спочивалось?

Марися. Лягли легко, встали ще легче; а ви як? Здається, і лягли важко, і встали тяжко...

Націєвський (набік). Зразу збрила! (До Марисі.) О, яка ви гострая і строгая!.. (Бере гітару і побренькує.) Нам з привички. Інчий раз, як вернешся од Шулемки, так ще тяжче ляжеш, одначе діла за нас ніхто не робе!.. А ви вишиваєте?

Марися. Ні, я не вмію, так сидю, батько звеліли вас піджидать за п'яльцями, щоб ви подумали, що я баришня...

Націєвський. А хіба ви не баришня?

Марися. Не знаю, як вам здається... Я проста дівчина, мужичка, нічого не вмію; я умію жать у полі, громадить, мазать, корів доїть, свиней годувать... Подивіться, які у мене руки...

Націєвський. І разпрекрасно! А як вийдете за мене заміж — ібо ми вже з папінькою вашим сіє діло покончили, не знаю, як ви, — тоді не будете жать, найдеться друга робота, более благородная... і руки

побіліють... А по вечорам я буду вам грати на гітарі. Буде весело, у мене знайомих доволі...

Марися. Я за вас не хочу заміж, то татко мене силують, а я вас не люблю...

Націєвський. Як побрачимося, тоді полюбите!.. Любов — ета злодійка приходить зря, сьогодні нет ёйо, а завтра вот она! Та ви ще мене не знаєте! (Б'є акорд на гітарі і співа.)

"Гандалер молодой,

Взор твой полон огня,

Я стройна, молода,

Не свезешь ли меня?

Я в Риальто спешу до заката.

Видишь ли пояс мой

С жемчугом, с бирюзой?

А в середине его

Изумруд дорогой?

Вот тебе за провоз моя плата!"

"Нет, не нужен он мне,

Твой жемчужный убор:

Ярче камней и звёзд

Твой блистательный взор, —

Жажду я одного поцелуя!"

У нас многія баришні од меня тають, і ви розтаїте.

Марися. А я чого буду таять, я не сніг.

Націєвський. Ну, розтопитесь...

Марися. Борони боже! Хіба я смалець?..

Націєвський. Ха-ха-ха! Остроумно! Одно слово,

полюбите мене — ручаюсь.

Марися. О ні! Ви мені противні...

Націєвський. Ето даже обідно, ібо я всегда правілая женщинам...
Почему же у вас такая злость протів меня?

Марися. Я вас не люблю і прямо вам кажу, а ви таки лізете у вічі, от
через це ви мені противні.

Націєвський. Та нєт! Ето ви шуткуєте!.. Ето ви говоріте по той
простой причині, что мало знаєте меня; а когда вийдете замуж,
присмотрітесь і апробуєте — как пишется в журналах, — тогда другое
скажете!.. А тепер заключим наш разговор поцілуєм, как жених і
невеста. Співає.) Жажду я одного поцілуя!.. Позвольте!

Марися. Цього ніколи не буде! Мені легше випить оливи з мухами, ніж вас поцілувати! Душа моя до вас не лежить, і очі мої не стрінуться з вашими; а коли ви й після цього все-таки хочете, щоб мене присилували за вас заміж, то знайте: я люблю давно другого, чуєте? Люблю другого, йому слово подала, і не розлучить нас ніхто — хіба могила, а за вас я тоді вийду заміж, як у спасівку " соловейко заспіває! От вам уся моя правда. І нічого нам балакати, розміркуйте гарненько і більше до нас не приїздіть; а тепер — прощайте! (Хутко виходе.)

ЯВА V

Націєвський, а потім Мартин і Палажка.

Націєвський (один). Любить другого... Положим, єжелі тільки любить, то це крупний пустяк, но єжелі любов з фіналом... Це для мене мучительно будить і позорно даже!.. Впрочем, до свадьбы далеко, ми і это разузнаем; а отказаться і перед вінцем можна... Как би я не вскочил у корито!

За коном голос Мартина: "Так я хочу!" Голос Палажки "А я не хочу!"

Голос отца і матері... один — хоче, другий — не хоче. Желательно послушать, об чем спор? Наверно, про меня... Сюда, здається, ідуть! Сховаюсь. Де б же?.. Тут нема місця... А, в етой комнаті, де спав, біля дверей є шкаф, за шкапом стану. (Пішов.)

Входять Палажка і Мартин.

Палажка. Не хочу, не хочу я твоїх кумів!..

Мартин. Цс-с! Дурна! (Іде на пальчиках до дверей і загляда.) Нема. Пішли, мабуть, з Марисею на проходку у садок. Так не буде, як ти, душко, кажеш! Кумом візьмемо Лясковського, — чоловік значний і

нужний, а кумою буде генеральша Яловська — вона крижмо хороше дасть...

Палажка. Та кажу ж тобі, що я не хочу ні Лясковського за кума, ні Яловської за куму.

Мартин. У Лясковського дітей нема, багатий, він і дитину виховує по-дворянськи.

Палажка. Якраз! Такий скупий та буде він тобі пеклуватися про чужу дитину? Мені страшно на нього й глянуть. Краще ми візьмемо кумом Гарбузинського, а за куму Трщинську.

Мартин. От вигадала! Ну, Трщинська ще нічого кума, а в Гарбузинського своїх десятеро, чого від нього можна сподіватися для хрещеника?

Палажка. І ніколи ти мені не уважиш; я ж згодилась, щоб хлопчика звали Матвієм, а ти уваж за кумів.

Мартин. Та не уважу! Ляковський полковник, а Гарбузинський копитан,

Палажка. Та нехай же тобі чорт, коли так! Вибирай собі сам кумів, нічого було й питать мене! (Іде назад.)

Мартин. Куди ж ти, стривай!

Палажка. Ніколи мені, через тебе порося ще перепечеться! Бери собі кого хочеш. (Пішла.)

Мартин (іде за нею). Ти ж розміркуй... Нічого в чинах не тяме (Пішов.)

ЯВА VI

Входить Націєвський, з накидкою в руках, а потім Омелько.

Націєвський (надіва накидку). Це так! Невеста з приплодом!..
Благодарю!.. Я ще тільки сватаю дівку, а вони, бачу, вже й дитину
хрестить будуть. Ні, шукайте собі дурнішого. (Бере гітару під полу.)
Давай бог ноги від такого шлюбу. Піду наче у проходку і — поминай, як
звали! (Хоче йти).

Входе Омелько.

Омелько. Ану, скиньте лиш чоботи, посидьте трохи босі, тепер
тепло...

Націєвський (набік). От тобі й маєш! (До Омелька.) З якої статі? Для
якої надобності?

Омелько. Та я достав трохи галанської сажі, то по-чистю, щоб
блищали... Я вмент... я чистив і письменоводителеві, і...

Націєвський. А!.. Не нужно, брат. Скажи мені, чи тут є корчма?

Омелько. А як же без шинку? Отут зараз за містком... Без шинку не
можна.

Націєвський. То я піду трохи пройдусь, а кстаті у мене є діло до
жида... (Пішов.)

Омелько (один). Похмелиться пішов... І не диво! У чоловіка голова
тріщить після вчорашнього, по собі знаю. А наші завели сварку за кумів.
Ну й чудні! На трійцю ще тільки весілля, та, може, й дітей у Марисі не
буде, а вони вже збираються хрестить онука!.. Старий хоче кумом

полковника, а стара — копитана! І таке підняли, що страх! Стара вже двічі за качалку хапалась!..

ЯВА VII

Входять Мартин і Палажка.

Мартин. Ну, годі, ну, не сердься, душко, а то ти і при гостях надмешся, як гиндичка!.. Я вже згоджуюсь: нехай першого охрестять твої куми, а другу дитину мої...

Палажка. Отак добре! Як так, то я вже не сердюсь... Натомилася з обідом, а тут ще й через сварку... Ну, обід, слава богу, готов...

Мартин. А ти чого тут виснеш?

Омелько. Та я достав галанської сажі, хотів паничеві чоботи почистити, а він пішов у корчму... Мартин. Чого? Омелько. Похмелиться.

Мартин (підступа до нього). А ти почім знаєш? Га? Хіба він тобі казав, що йде похмелиться? Звідкіля ти це узяв?

Омелько. Та я так догадуюсь, а він казав — діло є до жида.

Мартин. Н-ну! Не такий сьогодні день, а коли я тобі зубів не повибиваю за твої речі, то не я буду!.. Так і ляпнеш, що в голову влізе. У чиновників у кожного є діло до жида! Біжи поклич його зараз, скажи — гості збираються, будемо обідать. А Марисі не бачив? Омелько. У садку сидять. Мартин. Гукни й на неї, щоб ішла.

Омелько пішов.

Палажка (у двері). Дівчата! Готуйте стіл! Мартин. Що ж це нема гостей?

Входять дівчата і пораються коло столу.

Палажка. Кого ж ти кликав?

Мартин. Дульського, Протасія, Сидоровича, Рачлинського, з жінками, з дочками, — набереться доволі.

ЯВА VIII

Входе Дульський з жінкою.

Дульський. Здоровенькі були! Мартин. Просимо, просимо...

Жінки цілються, сідають і тихо балакають.

Дульський. Ну, поздоровляю тебе! Дай боже діждать онуків!

Мартин. Спасибі!

Входе Протасії з жінкою, двома дочками. От і Протасії з сімейством.

Дульський ховається між бабами.

Протасії. Всього доброго вам у хату! (До Мартина.) Голова трохи боліла після вчорашнього... А добре співа гражданський офіцер, твій зять! Я ще як жив на Дідовій Балці... А там здавна осівся Кирило Гарболінський, він був, кажуть, маркитантом в тисяча вісімсот двадцять дев'ятому году і нажився здорово: свій табун коней, пар сорок волів, корови, вівці... тоді не так ще сутужно було на землі, як тепер... А ми держали сад і став графа Рип'яшинського, на одкупі... Сад був

чудесний... Одних груш, бувало, в Херсонщину фур десять одішлемо, а скільки свині поїдять, та доволі того з тебе, що ми тоді вигодували десять кабанів, та які кабани!..

Тимчасом як Протасій говоре, входе ще Сидорович з жінкою, здоровкаються, жінки цілуються; входе Марися; Сидорович глянув на Протасія, махнув рукою і пішов до Дульського. Слуха один Мартин, котрий теж покида Протасія, і той, смазавши слів десять на вітер, заміча, що ніхто його не слуха, замовк і в цей мент побачив Дульського.

Ага! Дульський вже тут! Пане Мартине, а скоро будем обідать?

Мартин. От зараз прийде панич наш, він пішов трохи прогуляться...

Протасій (Дульському). От ї добре, поки обідать, я тобі скінчу про церкву, — вчора недоговорив, хтось перебив.

Дульський (набік.). Нікуди від нього не сховаєшся, заговорить на смерть.

Входе Рачинський з жінкою і ще гості. Цілюються. Протасій застукав Дульського і розказує йому, а той тільки головою хитає. Мартин почина нудиться: то в двері вигляда, то на столі поправля, то жінку манить до себе пальцем, шепчеться з нею, розводить руками, зве Марисю. Під кінець монологу він зовсім стурбований.

Протасій. Так ото, знаєш, поїхали ми у Кременчук з Сидором Карповичем Жироїдовим, може, чув?.. Він літ п'ятнадцять, а може, й двадцять буде, як умер в Яструбинцях ... царство йому тебесне... Балка упала на голову і вбила його... славний чоловік — яз 'ним спізнався ще у Плискові, імінії графа Лопушанського, Лопушанський охотник був на всю округу... Я в нього достав собі хорта, та така була собака, що зайцєві й писнуть не дасть... Поїхав у Плисків до свого давнього знакомого Івана Жука, а ста рий Жук і каже: шкода, млин стоїть, поправляють. Нічого

робить, стали ми годувать воли, а тут прийшов Сидор Карпович — він підрядився в Розлогах, у Херсонщині, строїть церкву і ото попросив мене поїхати з ним у Кременчук лісу купувати. Діло було напровесні. Не доїжджаючи Кременчука, є город Крилов, а там живе давній мій приятель, ще й кум — Супостатов. Лісом торгує. Ми з ним у вен-герську кампанію 16 познайомились, я хрестив з його жінкою дочку у Митрофанова, — може, знаєш? Єлена Вікентьєвна...

Входе Омелько.

Омелько. Оказія, пане...

Мартин. А що? Де панич?

Омелько. Подався у город.

Мартин. Як?

Омелько. Наняв Шулима, і той його повіз на своїй коняці у город.

Мартин. Брешеш, іроде!!

Омелько. Побий мене бог! Я сам бачив, як виїхав з двору, ще й сказав мені: кланяйся своєму панові, скажи, щоб не ждали мене більш ніколи... Я, каже, пошуткував!.. Жид ударив кобилу батоном, повозка заторохтіла, і я більш нічого не чув.

Мартин. О господи! Що ж це? Насмішка? Не може статися, тобі так здалося!

Омелько. Та нехай мені повилазять! Коли не вірите, то спитайте Голду.

Мартин хватається за голову і сіда, гості сполошилися, шепчуться.

Дульський. Ходім, панове, бачите — чоловік у такій okazії, чого нам тут стирчать.

Виходять.

Перший гість (на відході). От тобі й заручини...

Другий гість. От тобі й чиновний жених... Ха-ха!

Протасій. То я тобі другим разом розкажу. Прощайте!

Всі виходять.

Мартин (вскакує). Осудовисько! На весь світ осудовисько!! Палажко! Що мені робить? Що нам робить?..

Палажка (обніма Марисю). Бідна моя дитина! Ославив, покинув!.. (Плаче.) Хто тебе візьме тепер?..

Мартин. Цить!! Я йому так не подарую!. О мізерний, о паскудний! Кипить моя кров!.. Кипить!! Мені страм, дочці страм!.. Перед усіма дворянами страм... Ні! Я ж і тобі, я ж і тебе... (Біжить до дверей і гука.) Омелько!

Омелько. Я тут, ось.

Мартин. Сідлай мені Рака, а сам сідай на Блоху.

Омелько вийшов.

Палажко! Достань гарапник, давай шапку!

Палажка. Опам'ятайся, що ти робиш?..

Мартин (тупа ногами). Не питай!! Роби, що велю!

Палажка пішла.

Я ж на твоїй спині всю свою обіду випишу!.. Я ж тобі...

Марися. Папінька...

Мартин. Мовчи! Геть пішла!

Марися вийшла.

Не будеш ти славить, а будеш ти струпи гоїть!

Палажко! Давай шапку, давай гарапник!.. О, злість мене задавить...
Омелько! Мерщій!

Входять Омелько з середніх дверей, Палажка — з бокових. Палажка подає шапку і гарапник.

Омелько. Готово!

Мартин (надіва шапку, бере гарапник). Бери і ти батога, за мною! Я ж з тебе зроблю писанку!.. Я ж тобі покажу, як шуткувать з дворянином!

Мартин і Омелько виходять. Палажка обнімає Марисю, плачуть.
Завіса.

ДІЯ П'ЯТА

Декорація та ж.

ЯВА І

Входять Степан і Омелько. Степан одягнений по-дорожньому. Омелько несе за ним скриньку.

Степан. Ну, слава богу, — дома. (Роздягається.)

Омелько. Де його поставити?

Степан. Став тут і доказуй мерщій, як далі було. Далеко ж ви його догнали?

Омелько. От зараз на повороті, біля розкопаної могили.

Степан. Ну?

Омелько. Стали наближатися, а панич той, певно, пізнав нас, почав штовхати жида у спину; а жид оглянувся і зараз затріпав обома руками, зашарпав кобилку віжками і ну її цвѣохать батогом; а кобилка вскач пустилась, а ми ще гірше припустили. Коні наші потомились, бо ми з копита вскач погнались. Блоха вже стала спотикатися, а Рак аж стогне під паном! Вони не втечуть, а ми не доженем... А біля могили дорога переорана, повозка застрибала по борознах, потім задок схиливсь на лівий бік, потім одско-чило колесо, вісь одбилась, кобилка стала, жид схопився і що є духу попер у бур'яни.... Отут ми їх догнали... і я напарив жида, а панича пан частували.... Спасибі, чумаки одняли, а то, мабуть, і вбили б. А потім пан злізли з коня, стали пити воду, трусяться та й упали як неживі... Чумаки ті їх і додому довели.

Степан. От нещастя!.. Іди ж випрягай коні.

Омелько пішов.

ЯВА II

Степан, а потім Марися.

Степан (роздягається). І хто б сподівався, що так скінчиться сватання? Добре й Націєвському сердешному досталось, одначе хоч би тобі пару з рота пустив!.. Як приїхав, то слабів дві неділі. Я його питаю: а що, як?.. Нічого, каже, приймали гаряче. Тепер і сам бачу, що гаряче. Погані наші діла, усе пішло шкереберть — і в дворянстві одказали, і земський суд скасували, і я остався за штатом — і куди примоститься, сам не знаю...

Входе Марися.

Марися. Стюпа! Приїхав? Здрастуй, братику! (Обніма його.) Слава богу, що ти приїхав, — ми вже з мочі вибились і ради не дамо!.. Батько дуже слабій, — мабуть, умруть. (Плаче.)

Степан. Що ж йому таке?

Марися. Одно до другого... Тут okazія з тим женихом, ти, мабуть, чув?

Степан. Чув, Омелько розказував.

Марися. Не встигли батько очунять після тієї okazії, а тут Красовський зібрав людей, виганяв нас з села, хотів розвалить хату; батько дуже сердились, сварились, кричали, і з ними зробилась якась причина: упали на землю зовсім як мертві. А, не доведи господи!.. Ми з матір'ю в ногах у Красовського валялись — насилу одпросились на місяць, та й то дядько Гервасій заступились... І це ще не кінець! Пройшло скільки днів, батько стали поправляться, як знову получили бумагу, що в дворянстві одказано, і зовсім уже занедужали, з сили вибились, нічого не їдять... все зітхають та читають ту прокляту бумагу... Коли б хоч з Красовським помирились, а то він знищить нас зовсім; завтра строк вибираться, а куди

вибираться, що робить з слабим батьком, самі не знаємо! Слава богу, хоч ти приїхав!

Степан. От наказаніє господнє!.. Не знаю, як і признаться тепер батькові!.. Я вже, Марисю, теж не служу — мене за штатом оставили.

Марися. .Не кажи, не кажи батькові, борони боже! Вони зараз і вмруть, як ще довідаються, що й ти не служиш. Після скажеш...

Степан. А мати ж де?

Марися. Пішли до дядюшки Гервасія просить, щоб помирився з батьком, чи не дасть якої ради, — його так татко любили, завиїє слухали — і посварились...

Степан. А за що ж уже з Гервасієм папінька посварився?

Марися. Багато говорить, я тобі послі розкажу, — а тепер іди до батька, вони тебе дуже нетерпляче ждали. Тільки не кажи, що ти не служиш, борони боже! Послі...

Степан. У мене аж ноги стали труситься... Стільки біди кругом, що й...
(Махнувши рукою, пішов у бокові двері.)

ЯВА III

Марися, а потім Микола і Степан

Марися (одна). А, господи милосердний! Верни ти спокій і мир у нашу сім'ю! Так уже вимучились всі, що, здається, і умерти було б краще, ніж щодня турбоваться і не бачить краю всім бідам і напастям! На дядюшку Гервасія уся надія... Чи ублагають же то його мати?

Входе Микола.

Ну що? Мати у вас?

Микола. У нас. Батько згодилися, зараз придуть сюди. Я почув і побіг мерщій тобі сказати про цю радість! Може, й нам щастя знову усміхнеться!

Марися. Слава богу!

Микола. Здається, і Степан приїхав?

Марися. Приїхав, він у батька.

Микола. То я зостанусь...

Входить Степан.

Степан. Іди, Марисю, папінька тебе кличуть. А, Микола! Здрастуй.

Микола (поцілувавшись). А що, як батько?

Степан. Хоч і не питай!.. Змарніли зовсім.

Микола. Ти ж надовго приїхав?

Степан. Зовсім!

Микола. От і чудесно! І який же. я радий, що ти зостанешся у селі! Знов затоваришуєм.

. ЯВА IV

Входять Палажка, Гервасій і Протасій.

Палажка. Стьопа! (Обніма і цілує його.) Що? Бачив батька?

Степан (зітхнувши). Бачив.

Палажка (через сльози). Як смерть... як смерть.

Гервасій. Заспокойтесь, заспокойтесь, — сльозами не pomoжете.

Степан. Здрастуйте, Гервасій Семенович! Протасій Матвійович!

Гервасій. Здоров, козаче, здоров!

Чоломкаються.

Протасій (чоломкається). Як же служебні діла?

Гервасій (побачивши Миколу). А ти чого тут опинився?

Микола. Почув, що Степан приїхав.

Палажка (до Гервасія). .Заходьте ж, Гервасій Семенович, прямо сюди.

Гервасій. Може б, попереду ви йому сказали, щоб не стривожить.

Палажка. Ну-ну, добре, я скажу. (Пішла.)

Гервасій. А що ж, Степан Мартинович, скоро столоначальником будеш?

Степан. Де там! Я вже не служу, Гервасій Семенович.

Гервасій. Ну?!

Степан. За штатом остався.

Гервасій. О?! Чув, чув, — мені казав Красовський, що земський суд скасували. Так ти, виходить, лишній!

І нащо тобі та служба? Чи багато ж ти там брав жалування?

Степан. Два годи нічого не получав, а оце на третій, по розкладці, два з половиною у місяць назначили.

Гервасій. Два з половиною?! Господи! Здоровий, молодий чоловік два годи дурно сидить, а на третій у місяць получа два з половиною!!

Протасій. Я ще, як служив у покійного землеміра, Харитона Харитоновича Кацавейченка, він жив у Трахтомирові, на Дворянській вулиці, в будинку... дай бог пам'ять... в будинку графа...

Гервасій (маха рукою на Протасія і перебива його). Послухай мене, Степане, покинь ти думку про чиновника! Зовсім одурів старий: робітникові плате на своїх харчах тридцять рублів, а сина, замість того щоб привчати до хазяйства, віддав у службу — байди бити!.. Тепер не ті часи, з твоєю наукою далеко не заскочиш. І все то дворянство наробило. І батька треба збити, щоб він з дворянської зарубки зсочив, бо все хазяйство піде прахом, а чиновника з тебе не буде...

Степан. Та я вже набив руку, Гервасій Семенович, деякі бумаги і сам умію писати...

Протасій. Покійний землемір Кацавейченко...

Гервасій (не слуха Протасія, до Степана). Плюнь ти на це діло! Батько старий, слабий, а одному синові, мавши добре своє хазяйство, не варт тиняться по канцеляріях і за два з половиною в місяць тратить здоров'я, зводить готові гроші на одержу, на харчі... Добре, як дослужишся до чого путнього; а як так і впреш канцеляристом, а хазяйства не навчишся, не привикнеш, — що ж робить під старість? От і тепер — за штатом, якби не було хазяйства, що його робить? Покинь, сину, берись за прадідівське ремесло.

Степан. Та... воно... я й сам бачу тепер... я не від того... не знаю, як батько...

Гервасій. От я з ним побалакаю.

Степан. Тепер не кажіть, Гервасій Степанович, бо, борони боже, ще гірше заслабне...

Гервасій. Я знаю, коли сказать, тільки не потурай батькові, не шукай дворянства, усе буде гаразд.

Палажка (з дверей). Ідіть, Гервасій Семенович!

Гервасій іде.

Зрадів старий, аж наче ожив трохи!

Гервасій і Палажка пішли.

ЯВА V

Протасій, Микола і Степан.

Протасій. Стюпа!

Микола.! Ідіть, я вам розкажу.

Микола і Степан беруть стільці і сідають коло Протасія. От Гервасій каже, що два з половиною мало, а як я у покійного землеміра Кацавейченка брав півтора! Правда, раз у раз в командировках, то на його харчах... Раз, знаєте, поїхали межувати землю до Губачевських-Носачів... Вони жили тоді всі вмісті у Семикратах... а батько їх, — ніхто з вас не знав батька? Він літ п'ятдесят тому як умер, не знали?.. Ні, ні, не знали... Перерізав собі горло бритвою... Він був жонатий на Свербихвостовій, — там лукава була жінка, борони боже всякого хрещеного від такої!.. Змолоду крутила хвоста з уланами... Недалеко від них стояв уланський повк, так вона одного улана... от забув, як його фамилія... на умі вертиться... так якось чи на птицю, чи на лоша скидається... так окрутила, що він покинув службу і переїхав до неї у село ніби управляючий і почав заправлять... Гі! Гі! А сам Губачевський-Носач тут же живе і нічого не каже... Заперся собі в своїм кабінеті і наче його нема... Гі! Гі!.. Так мужикам стало жаль пана, він, покійний, добрий чоловік був, і таки улан той... от забув фамілію... обіжав їх. Застукали мужики того улана... Ксьокачевський! А бодай тебе, так-так, Ксьокачевський! Я ж кажу, що на лоша скидається, — ксьо, ксьо, Ксьокачевський! Застукали на току, зв'язали і одвели в стан! Отаке було... А під старість, як уже почало від старої Губачевської трухлявим деревом одгонить, вона добивалась від старого Губачевського-Носача любові... все співала йому: горн, гори, моя лампада... Гі! Гі! І до того його довела, що він перерізав собі горло бритвою. Так з'їхались наслідники, і треба було розмежувати землю. Кацавейченко покійний — царство йому небесне — й каже мені: бери астролібію — поїдемо! А дощ як із відра...

Виводять Мартина під руки Гервасій і Палажка, Марися йде за ними.

То я вам послі докажу. Це дуже цікаво.

ЯВА VI

Мартин, ГERVасій, Протасій, Палажка, Марися, Микола і Степан.
Мартина садовлять на стільці. Він жовтий — від розлиття жовчі.

Мартин. Здрастуйте!.. Бачите, як перевівся Боруля!

ГERVасій. Послухай же мене. Мартине, я тобі добра зичу. Зараз і
поздоровшаєш.

Мартин. Ні... ще поїду в город, повезу всі дворянські бумажки Каєтану
Івановичу...

ГERVасій. Знову за своє! Мало тобі лиха через те химерне
дворянство?

Мартин. Бумаг же, бумаг багато... П'ять літ діло йшло... зовсім було
признали, сопричислили... і не утвердили! І через що? Пустяк! Сказано у
бумазі, що не так хвамілія стоїть: у нових бумагах — Боруля, а у старих
— Беруля!.. Бодай тому писареві руки назад лопатками повикручувало,
що написав — Беруля... Я і сам не знаю, хто я: чи Боруля, чи Беруля...
Може, й Беруля!.. Та так і покинуть? Жаль живий бере мене за серце... А
може, ще Каєтан Іванович...

ГERVасій. Витягне з тебе яку сотню або й дві.

Мартин. А як докаже, що Боруля й Беруля — однаково?

ГERVасій. Чом же він і досі не доказав? Повір мені, Мартине, нічого з
цього не буде, тільки хазяйство зведеш, дітей старцями зробиш і сам у
бідності помреш. Чого ж ти хочеш?

Мартин. Дворянства...

Гервасій. Ні, торби! Воно ж тебе в хворобу угнало, глянь на себе... воно тебе посварило з Красовським і зо мною, — всі біди твої від нього!.. Хазяйство ледве живе, а дворянство без розуму і без науки хліба не дасть. Послухай мене: спали всі бумагаи, щоб і не свербіло, бо ти слабкий на дворянство і умреш, від цієї хвороби.

Мартин. А як утвердять?.. Може, хоч після смерті утвердять...

Гервасій. Ну, роби як хочеш!

Палажка. Старий, зглянься на нас, послухай Гервасія, нащо нам те дворянство, як ти помреш, а ми без хліба останемся...

Марися. Рідний мій, дорогий тат... папінька! Нам не треба дворянства; одного бажаєм: щоб ви одужали, і знову будем жить весело, як колись...

Боруля шука очима Степана.

Степан. І я, папінька, не хочу дворянства...

Мартин. І ти, Стьопа?! Не хочеш? Дворянства не хочеш?.. Ти? (Зітхає.) Всі не хочуть... Хлопи... хлопи!.. (До Палажки.) Піди, душко, принеси палятурку, там у мене під подушкою...

Палажка пішла.

Нехай Омелько принесе соломи і затопе грубку.

Марися пішла, а-через яке врсм'я вертається з Омельком, котрий вносе солому, запихає у грубку і підтоплює.

Потухне послідня іскра від бумагаи, потухне моє життя... Умру на ваших очах, побачите!

Палажка вносе палятурку, повну бумаг. Мартин розв'язує.

Право на дворянство!.. Грамота... герб!.. І це все спалить?.. (Читає крізь сльози.) Отношеніє Дворянского депутатського собранія от 16 февраля 1858 года за. № 1541 о признаніи рода Борулі в дворянстві. (Говоре.) Було ж, виходить, за що признать... Атестат прапрапрадіда. Підписав сам суперетендент Савостьян Подлевський... Бумага синя... як лубок... старинна бумага! (Чита.) Отношеніє Казенной Палати о несостояніи рода Борулі в подушнім окладі... (Говоре.) Скрізь Боруля, а там десь Боруля!.. Ох!.. Копія свідельства дванадцяти дворян, що весь рід Боруль завше вів род житні, своиственний дворянам... Особливо я! Герб... герб!.. Червоне поле, а по червоному полю хрест голубий, знамена зверху і внизу дві пушки...

Омелько. Підпалив, горить!

Мартин. Не кричи! Чого кричиш? Видай тебе чорти підпалили у пеклі, — поспішаєш! І своїми руками спалить дворянські достоїнства?.. Не можу!..

Гервасій (хоче взять). То давай, я спалю.

Мартин (захища бумаги). Стривай, стривай! Дай я ще надивлюся на них!.. Хоч герб оставить на пам'ять онукам, і грамоту прапрапрадіда, і атестат...

Гервасій. Щоб знов розсвербілось дворянство? Та не будь дитиною, пали!

Мартин. А!! Ну, підведіть мене!

Підводять.

(Він бере бумаги, робе два ступні до грубки і стає.) Не можу!! Руки тремтять... у серце шпигає...

Омелько. То віддайте, мені, пане, надигарки!

Мартин. А щоб ти подавився! А щоб ти утопився!.. Дворянські бумаги на цигарки?! Щастя Твоє, що я слабий.

Омелько. Та що ж я таке сказав?

Мартин. Мовчи! Бо я тобі з носа печерицю зроблю!

Омелько. Поки зберетесь, то воно й погасне. Піду ще соломи внесу.

Мартин. Стьопа!.. А як же ти будеш служити без дворянських бумаг? Тобі й чина не дадуть?

Гервасій. Та він і так не служить, його оставили за штатом, — земський суд скасували, тепер такі чиновники не нужні.

Мартин. Як?!

Степан. Так, папінька! Це правда, та я боявся вам сказати! Нас тридцять чоловік оставили за штатом.

Мартин. За штатом?.. Не служиш?.. Не нужен?.. Земського суда нема?.. Ведіть мене!!

Ведуть.

За штатом!.. (Кида бумаги в піч.) Горять червоно, як кров дворянська, горять!.. О-о-о! Нещасний хлоп Мартин Боруля!.. Тепер ти бидло! Бидло! А Степан — теля! (Ридає.) Пустіть! Рятуйте бумаги!.. Я сам поїду у

дворянське собраніє, у сенат поїду... (Підбіга до печі.) Згоріли... Тисяча рублів згоріла, половина хазяйства пропала, і все-таки — бидло! (Тихо плаче.)

Палажка. Годі, старий! Слава богу, що дворянство згоріло! Тепер будемо жити по-старосвітськи...

Степан і Марися (цілують його). Папінька, заспокойтесь!

Мартин. Не кажіть на мене тепер папінька, кажіть татко!

Гервасій. Заспокойся, Мартине!.. А тепер я знов прошу тебе: давай пожелим наших дітей, вони любляться, а ми на весіллі забудемо усе лихо! Та накажемо їм, щоб онуків наших добре вчили, то й будуть діти їх дворяне!

Мартин. Я з радістю! Ідіть, діти, сюди. Нехай вас бог благословить, та вчіть, вчіть дітей своїх,

Марися і Микола обнімають Гервасія, Палажку, цілуються з Степаном.

щоб мої онуки були дворянами.

Протасій. А я вам на цей случай розкажу цікаву річ... Літ тридцять тому назад...

Гервасій. Нехай на весіллі кому-небудь розкажеш.

Протасій. Га?

Гервасій. Кажу, на весіллі кому-небудь розкажеш.

Протасій. Тьфу! Де чорт упрє цього Гервасія, то прямо і рота не роззявляй...

Входе Омелько з соломою.

Мартин. Не треба, згоріло! Все згоріло, і мов стара моя душа на тім огні згоріла!.. Чую, як мені легко робиться, наче нова душа сюди ввійшла, а стара, дворянська, попелом стала. Візьми, Омельку, попіл і розвій по вітру!..

Омелько. І що б то було на цигарки віддати!

Завіса.

1886. Новочеркаськ